

De wetende getuige

*Handreikingen aan professionals
over handelen en diagnostisch onderzoek
bij vermoedens van seksueel misbruik van kinderen*

Colofon

ISBN: 978 90 8954 704 0

1e druk 2014

© 2014, Anneke van Duin, deel III Carla Rus

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Algehele redactie: Janine Klungel

Foto omslag: *Elsbeth in Büntjes Garten* (1902) van

Paula Modersohn-Becker (1876-1907)

Vormgeving omslag en binnenwerk: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

De wetende getuige

*Handreikingen aan professionals
over handelen en diagnostisch onderzoek
bij vermoedens van seksueel misbruik van kinderen*

Anneke van Duin
met een bijdrage van Carla Rus



Mijn hoop is gebaseerd op mijn gedachte van de ‘wetende getuige’. Wanneer het mij lukt met mijn boeken enkele mensen te bereiken die het geluk hadden in hun kindertijd een helpende getuige te hebben, al was het maar gedurende korte tijd, dan zullen die mensen na het lezen van mijn boeken wetende, *bewuste* getuigen en voorvechters van kinderen worden. Ze zullen overal waar ze leven het leed van kinderen sneller en diepgaander waarnemen dan de anderen die het moeten loochenen. Ze zullen proberen het misbruiken van kinderen aan de kaak te stellen ...
(Miller, 1989, p. 148).

Van de in dit boek beschreven cases zijn in verband met de privacy alle namen gefingeerd en de context ervan geanonimiseerd. Elke gelijkenis met personen met dezelfde naam berust op toeval.

Voor Els

Uiteindelijk is de enige moed
die van ons gevraagd wordt
de moed om zelfs 't vreemdste,
't geheimzinnigste en
't onbegrijpelijkste
in het gezicht te zien.
(Rilke, 1904/2004)

Inhoud

| | |
|--|----|
| Voorwoord | 17 |
| Ten geleide | 21 |
| Inleiding | 33 |
| DEEL I: Basiskennis | |
| Anneke van Duin | 39 |
| 1 Ontmoetingen met kinderen | 41 |
| Inleiding | 41 |
| <i>Gerard</i> | 43 |
| 1.1 Ontmoeting met Marian | 45 |
| 1.2 Specifieke verbondenheid en loyaliteit | 46 |
| 1.3 Zwijgen onder dwang en chantage | 48 |
| <i>Natasja en Tanja</i> | 49 |
| 1.4 Angst en isolement | 51 |
| <i>Henk</i> | 52 |
| 1.5 Schaamte en schuld | 55 |
| <i>Arnout</i> | 56 |
| 1.6 Schaarste aan taal | 58 |
| 2 Angst en attitudevorming van professionals | 61 |
| Inleiding | 61 |
| 2.1 Angst en schroom van professionals om te handelen | 62 |
| 2.1.1 Vooronderstellingen | 64 |
| 2.1.2 Mythes | 64 |
| 2.1.3 Maatschappelijke idealen en ideologie in de jeugdzorg | 66 |
| 2.2 Onvoldoende kennis en tools | 68 |
| <i>Ansje</i> | 72 |
| 2.3 Attitudevorming | 75 |
| 2.3.1 De beginsituatie | 78 |
| 2.3.2 Vier oefeningen ten behoeve van attitudevorming | 80 |

| | | |
|---------------------------------|---|-----|
| 3 | Praten met kinderen over seksueel misbruik | 85 |
| | Inleiding | 85 |
| 3.1 | Aanknopingspunten voor een gesprek | 86 |
| 3.2 | Eerst strategie doordenken | 87 |
| 3.3 | De oerbron | 89 |
| | <i>Chantal</i> | 90 |
| 3.4 | Het gesprek | 92 |
| | 3.4.1 Eerst vertrouwen winnen | 92 |
| | 3.4.2 Niet algemene maar meer specifieke vragen stellen | 92 |
| | 3.4.3 Het is maar een keer gebeurd | 93 |
| | 3.4.4 Schaarste aan taal | 93 |
| | 3.4.5 Het verschijnsel ‘blank looking face’ | 94 |
| | 3.4.6 Seksueel misbruik en de context | 95 |
| | 3.4.7 Ontschuldigen en parafraseren | 96 |
| | 3.4.8 Belonen | 96 |
| 3.5 | Resumé | 98 |
| 4 | Seksueel misbruik stoppen doe je niet alleen | 101 |
| | Inleiding | 101 |
| 4.1 | Zelfzorg | 102 |
| | 4.1.1 Compassiemoeheid en secundaire traumatisering | 102 |
| | 4.1.2 Preventie en tegengif | 104 |
| 4.2 | Samenwerking | 105 |
| | 4.2.1 Samenwerken in teamverband | 106 |
| | 4.2.2 Samenwerken met andere instanties | 107 |
| | <i>Diana</i> | 108 |
| DEEL II: Specialistische kennis | | |
| Anneke van Duin | | 111 |
| 5 | Het diagnostisch proces | 113 |
| | Inleiding | 113 |
| 5.1 | Abuse-specific onderzoek | 113 |
| 5.2 | De aanmelding | 115 |
| | 5.2.1 Aanvragende instanties | 115 |

| | | |
|--------|--|-----|
| 5.2.2 | Schriftelijke aanvraag | 116 |
| 5.2.3 | Wanneer komt een kind in aanmerking voor onderzoek | 116 |
| 5.3 | Gesprek met de aanvragende instantie | 117 |
| 5.3.1 | Uitleg stappen in het onderzoek | 117 |
| 5.3.2 | Onderzoeksvragen | 117 |
| 5.3.3 | Hypothesetoetsend model | 118 |
| 5.3.4 | Onderzoek van de beschikbare gegevens | 118 |
| 5.3.5 | Op zoek naar meer anamnestiche gegevens | 120 |
| 5.3.6 | Overweging aangifte bij de politie | 121 |
| 5.3.7 | Meerdere kinderen uit een gezin | 122 |
| 5.3.8 | Veiligheid van het kind | 122 |
| 5.3.9 | Wie verdenkt wie? | 123 |
| 5.3.10 | Crisisplanning | 124 |
| 5.3.11 | Kaders waarbinnen het onderzoek werd uitgevoerd | 124 |
| 5.4 | Eerste en tweede teamoverleg | 126 |
| 5.4.1 | Eerste teamoverleg | 126 |
| 5.4.2 | Maken van een tijdlijn | 126 |
| 5.4.3 | Tweede teamoverleg | 126 |
| 5.5 | Contact met de ouders door maatschappelijk werker | 127 |
| 5.5.1 | Schriftelijk toestemming aan ouders vragen <i>Sander, Bennie en Charlotte</i> | 127 |
| 5.5.2 | Kind in een residentiële setting of pleeggezin | 129 |
| 5.5.3 | Introductie ouders | 130 |
| 5.5.4 | Gesprek met moeder over anamnese kind en gezinsgeschiedenis | 130 |
| 5.5.5 | Gesprek met vader over anamnese kind en gezinsgeschiedenis | 132 |
| 5.6 | Derde teamoverleg | 133 |
| 5.7 | Dan komt het kind | 133 |
| 5.7.1 | Ouder geeft kind toestemming om over alles te praten | 133 |
| 5.7.2 | Instructie aan het kind | 133 |
| 5.8 | Psychologisch onderzoek | 134 |
| 5.9 | Interviews met het kind | 135 |
| 5.9.1 | Vijf basisregels en introductie | 135 |
| 5.9.2 | Supervisie onderzoekscoördinator | 137 |

| | |
|---|-----|
| 5.10 Informatie van school | 138 |
| 5.11 Informatie van de huisarts | 139 |
| 5.12 Pediatrisch onderzoek | 140 |
| 5.13 De rol van de kinder- en jeugdpsychiater | 140 |
| 5.14 Diagnostische conclusies en rapportage | 141 |
| 5.15 Het diagnostisch proces samengevat | 142 |
| 6 Het interview | 145 |
| Inleiding | 145 |
| 6.1 Vooronderstellingen | 145 |
| 6.2 Noodzakelijke kennis | 146 |
| 6.3 Werken met weerstand | 147 |
| 6.4 Fasen en uitgangsposities | 150 |
| 6.5 Vraag- en gesprekstechnieken | 153 |
| 6.6 Beïnvloeding van het kind | 157 |
| 6.7 De noodzaak van een tweede interview | 159 |
| <i>Jan, Albert en Marcel</i> | 161 |
| 6.8 Het gebruik van ACD's | 169 |
| 6.9 Humanisering van onderzoek | 171 |
| 7 Diagnostische conclusies | 173 |
| Inleiding | 173 |
| 7.1 Bespreken van de interviews | 174 |
| 7.2 Statement Validity Analysis | 175 |
| 7.3 Criteria-Based Content Analysis (CBCA) | 176 |
| 7.4 Een analyse van een interview met behulp van de CBCA | 179 |
| <i>Suzanne</i> | 179 |
| 7.5 De betrouwbaarheid van verklaringen | 182 |
| 7.5.1 Betrouwbare verklaringen | 182 |
| 7.5.2 Onbetrouwbare verklaringen | 183 |
| 7.6 De kennis over seksualiteit en praten over seksuele handelingen | 184 |
| <i>Paula</i> | 185 |
| 7.7 Non-verbale kenmerken van kinderen tijdens een onderzoek | 189 |
| 7.8 Complexiteit van de problematiek | 189 |
| 7.9 Samenbrengen van alle disciplines | 190 |
| 7.9.1 Het psychologisch onderzoek | 191 |

| | | |
|--|---|-----|
| 7.9.2 | Het gezins-/milieuonderzoek | 191 |
| 7.9.3 | Pediatische overwegingen | 192 |
| 7.10 | De worsteling met contrasterende werkelijkheden | 192 |
| 7.11 | Verantwoordelijkheid voor de conclusies | 193 |
| 7.12 | Rapportage | 193 |
| 8 | Pleidooi voor expertisecentra seksueel misbruik | 195 |
| | Inleiding | 195 |
| 8.1 | Abuse-specific | 197 |
| 8.2 | Ervaring kind centraal | 199 |
| 8.2.1 | AMK's en de meldcode | 199 |
| 8.2.2 | Het doen van aangifte | 201 |
| 8.3 | Multidisciplinair onderzoek | 202 |
| | <i>Corrie</i> | 203 |
| 8.4 | Toegankelijkheid | 206 |
| | <i>Cindy</i> | 208 |
| 8.5 | Advies | 209 |
| 8.6 | Therapiemogelijkheden voor kinderen | 209 |
| 8.7 | Onderwijs en training | 210 |
| 8.8 | Onderzoek | 211 |
| 8.9 | Financiering | 212 |
| 8.10 | Ten slotte | 212 |
| | Literatuur | 215 |
| | Bijlage I: Onderzoek van de kinderarts | 223 |
| | Bijlage II: De Validity Checklist (VC) | 227 |
| DEEL III: Gevolgen van en behandeling na seksueel misbruik | | |
| | Carla Rus | 231 |
| 9 | Waarom het nooit meer overgaat | 233 |
| A. | Inleiding | 233 |
| B. | Afhankelijkheid: een existentiële menselijke ervaring | 236 |
| | Responsiviteit | 236 |
| | Hechten | 237 |
| | Bewustzijn | 239 |

| | |
|--|-----|
| Spiegelneuronen | 241 |
| Onvoorwaardelijke liefde | 242 |
| Jezelf troosten | 245 |
| C. Biologische overlevingsmechanismen/afweerpatronen | 247 |
| Neurofysiologie alarmreactie | 249 |
| I. Fight (vechten) en II. Flight (vluchten) | 250 |
| III. Freeze/fright (verlammen) | 252 |
| IV. Total surrender (totale overgave) | 254 |
| Disociatie | 255 |
| Dissociatieve levensstijl | 257 |
| D. Psychologische afweermechanismen | 258 |
| Primitieve afweermechanismen | 258 |
| Projectieve identificatie | 259 |
| Splitting | 260 |
| Rijpe afweermechanismen | 260 |
| E. Borderline-persoonlijkheidsstoornis (BPS) | 261 |
| F. Posttraumatische stressstoornis (PTSS) | 262 |
| Complexe PTSS | 263 |
| G. Dissociatieve identiteitsstoornis (DIS) | 264 |
| H. Lichamelijke klachten | 265 |
| Eetstoornissen | 266 |
| I. Conclusie | 266 |
| BIJLAGE | 267 |
| Kwantumfysica en wij | 267 |
| Literatuur | 272 |
| 10 Behandeling gevolgen seksueel misbruik | 275 |
| A. Inleiding | 275 |
| Beschadigd vertrouwen | 277 |
| DSM V | 278 |
| Houding therapeut | 279 |
| B. Behandelstrategieën | 282 |
| Suggestie | 285 |
| Thema's | 286 |
| Herhalingsgedrag | 287 |
| Herbelevingen | 288 |
| Exposure en veilige plek | 289 |
| EMDR | 291 |

| | | |
|----|--|-----|
| C. | Lichaamsgerichte en creatieve therapie | 292 |
| D. | Ambulante versus klinische behandeling | 294 |
| | Ambulante behandeling | 294 |
| | Suïcide | 295 |
| | Klinische behandeling | 296 |
| | Conference room | 296 |
| E. | Medicatie en voedingssupplementen | 298 |
| F. | Toekomstmuziek | 300 |
| | Slotwoord | 300 |
| | Literatuur | 302 |
| | Dankbetuiging | 305 |

Voorwoord

De kinderen voelen zich fysiek en moreel hulpeloos; hun persoonlijkheid is nog niet krachtig genoeg ontwikkeld om hen zelfs maar in gedachten te laten protesteren; de verpletterende macht en autoriteit van de volwassenen brengt hen tot zwijgen, en berooft hen zelfs vaak van hun zinnen ... zelfs hun vertrouwen in wat hun eigen zintuigen hen mededelen is vernietigd (Ferenczi, 1933/1984, p. 188).

Zorg voor kinderen die seksueel misbruikt zijn, vergt veel aandachtzaamheid en praktisch inzicht. Dit boek biedt beide: stof tot nadenken en een handreiking voor de praktijk. Het moest nodig geschreven worden.

Anneke van Duin beschrijft in dit boek hoe onderzoekers van 1988 tot en met 2000 in het Diagnostisch Centrum in Groningen met moed, beleid en trouw diagnostiek ontwikkelden om bij kinderen in de leeftijd van drie tot en met veertien jaar vermoedens van seksueel misbruik te kunnen onderzoeken en te valideren. Daarbij verhaalt Carla Rus over de korte- en langetermijngevolgen van seksuele kindermishandeling en de behandeling na seksueel misbruik. De kennis, ervaring en wijsheid die deze auteurs als wetende getuigen gedurende vele jaren in de praktijk hebben opgebouwd, worden u in dit boek aangereikt.

Allereerst wijst dit boek op het belang dat kinderen als geloofwaardige getuigen worden gezien. Decennialang heeft de opvatting overheerst dat kinderen als getuigen in principe gewantrouwd moesten worden vanwege hun cognitieve, sociale en emotionele beperkingen. Een kind was maar een kind.

In de jaren zeventig en tachtig is deze opvatting gaan kenteren. In de ontwikkelingspsychologie kreeg men steeds meer oog voor de competenties van kinderen. In diezelfde tijd ging het be-

sef doordringen hoe traumatisch seksueel misbruik kan zijn. Dat samen maakte dat het woord van een kind én dat wat het mogelijk was overkomen meer serieus werd genomen (Cunningham, 1988). In het Diagnostisch Centrum heeft het kind altijd centraal gestaan.

Ten tweede vestigt het boek aandacht op de betekenis die professionals als helpende getuigen kunnen hebben. Nog steeds is onderkenning van seksueel misbruik – en werk maken van die onderkenning in het bijzonder – iets wat de meeste professionals in alle sectoren waar met kinderen wordt gewerkt – bijvoorbeeld jeugdzorg, kindbescherming, onderwijs – moeilijk afaaat. Het is een mijnenveld en een bron van conflicten. Summit (1986) schrijft:

Child sexual abuse is an intensely controversial, deeply divisive subject. It splits children from parents, mothers from fathers, and families from their friends, neighbors, and relatives. It divides social workers against psychiatrists, therapists against investigators against prosecutors against judges against jurors, and every player against society itself. Any traditional or potential alliance is threatened, and every nascent distrust is exaggerated. Each question becomes a dispute and every answer an insult (p. xi).

Seksueel misbruik is dus vaak een testcase voor de professionele kwaliteiten zowel op individueel niveau als op dat van samenwerking en organisatie.

Daarbij veroorzaakt seksueel misbruik van kinderen regelmatig verwarring en hulpeloosheid bij professionals. Nogal eens ontlopen zij het gesprek, omdat zij menen dat een kind het niet aankan. Door te praten over ellendige ervaringen vrezan zij bij het kind iets aan te richten, terwijl zij in feite het gesprek zelf niet aankan. In het boek worden belangrijke handreikingen gedaan hoe dit mijnenveld te betreden, de pijn van kinderen die seksueel misbruikt zijn waar te nemen en tot handelen over te gaan.

Ten derde dwingt dit boek ons stil te staan bij seksueel misbruik als een ernstig maatschappelijk kwaad. Ontkenning van seksueel misbruik is een groot probleem. Boodschappers van seksueel misbruik, zo heeft bijvoorbeeld de geschiedenis van de Bolderkar duidelijk gemaakt, hebben regelmatig wat te duchten. Heftige controverses zijn dan niet van de lucht.

De laatste tijd is het stil wat dat betreft. Onrustbarend stil misschien. Mogelijk heeft de aandacht voor huiselijk geweld die voor seksueel misbruik in de schaduw gesteld. Ik ben ervan overtuigd dat dit boek weer licht op dit belangwekkende onderwerp zal laten schijnen.

Herman Baartman (emeritus hoogleraar preventie en hulpverlening inzake kindermishandeling)

